

TARTU ÜLIKOOL  
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND  
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Kim Wüthrich

KVANTUMI-, VIISI- JA KÕRVUTUSLAUSED LIIVI KEELES

Bakalaureusetöö

Juhendajad kaasprofessor Miina Norvik ja emeriitprofessor Helle Metslang

TARTU 2026

### **Autorsuse kinnitus**

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrektselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna lõputööde nõuetest, ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega, sealhulgas on järgitud teaduseetika põhimõtteid.

*Kim Wüthrich*

## Lühikokkuvõte

Selle töö eesmärk oli teada saada, kuidas moodustatakse liivi keeles kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslaused. Selleks keskendusin neid adverbiaallauseid sisaldavatele põimlausetele ning neis kasutatud korrelaatidele ja sidenditele. Ma tahtsin teada saada, millised on nende adverbiaallauseste väljendamiseks tarvitavad korrelaadid ja sidendid ning millised moodustusviisid on kõige produktiivsemad. Lisaks soovisin teada saada, milline on osalausete järjestus ning kas selle kohta on võimalik teha üldistusi või täheldada mingisugune reeglipärasus.

Tegu on iseloomult kirjeldava kvalitatiivse uurimistööga ning uurimismaterjaliks on Tartu Ülikooli liivi keele korpusest ja kahest 1930ndatel kirjutatud lugemikust pärit adverbiaallaused. Töös on esitatud arvandmed adverbiaallauseste ja moodustusviiside kohta ning ma kirjutan igast adverbiaallause tüübist ja moodustusviisist eraldi. Lisaks on esitatud ka arvandmed, et paremini konteksti seada nende adverbiaallauseste ja moodustusviiside produktiivsust.

159 lause kohta esines 28 erinevat moodustusviisi. Nendest moodustusviisidest olid vaid viis nii produktiivsed, et need esinesid kümme või enam korda. Neli moodustusviisi olid sellised, mis esinesid kahe adverbiaallause tüübi juures ja ükski moodustusviis ei esinenud kõigi kolme tüübi puhul. 11 moodustusviisi esines terves valimis vaid üks kord. Enamik juhtudel järgnes adverbiaallause pealausele ning nende üksikute kordade kohta, kus järjestus oli vastupidine, ei avaldunud mingisugune reeglipärasus.

**Võtmesõnad:** liivi keel, adverbiaallause, sidend, korrelaat

# Sisukord

|                                                                               |    |
|-------------------------------------------------------------------------------|----|
| Sissejuhatus .....                                                            | 5  |
| 1. Adverbiaallauseste olemus.....                                             | 7  |
| 1.1. Adverbiaallausest maailma keeltes .....                                  | 7  |
| 1.2. Detailsemalt eesti keele adverbiaallausest .....                         | 8  |
| 1.2.1. Adverbiaallauseste moodustusviisid .....                               | 8  |
| 1.2.2. Kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslausest .....                             | 10 |
| 1.2.3. Viisi- ja tagajärgelauseste piiripealsed juhtumid.....                 | 13 |
| 2. Materjal ja meetod.....                                                    | 15 |
| 3. Tulemused.....                                                             | 20 |
| 3.1. Kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslauseste moodustusviisidest üldiselt.....   | 20 |
| 3.2. Kvantumilausest.....                                                     | 22 |
| 3.3. Viisilausest.....                                                        | 26 |
| 3.4. Kõrvutuslausest.....                                                     | 29 |
| 3.5. Lausetüüpide piirijuhtumid.....                                          | 31 |
| Kokkuvõte .....                                                               | 35 |
| Kirjandus .....                                                               | 37 |
| Adverbial Clauses of Degree, Manner and Comparison in Livonian. Summary ..... | 39 |

## Sissejuhatus

Uurimistöö käsitleb liivi keele kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslauseid ning nende moodustamist. Keskendun neile kolmele adverbiallausetüübile, sest nad moodustavad eesti keele käsitluses ühise allrühma (Erelt 2017: 706) ja ma lähtun oma töös paljuski eesti keele adverbiallausetest käsitlustest.

Adverbiallaused on lauselised määrused, mis võivad laiendada ühte pealause lauseliiget või tervet lauset. Kvantumilause laiendab pealauses esitatud informatsiooni hulka, määra, intensiivsust, kestust, kaugust või kogust (vt näide 1) ja viisilause täpsustab, mil viisil toimub pealauses esitatud tegevus või protsess (vt näide 2). Nii kvantumi- kui ka viisilauseid täpsustavad pealauses kirjeldatud sündmuse ühte osa, milleks on enamasti protsess. Kõrvutuslause, seevastu, seostub terve pealausega. Kõrvutuslauseid jagunevad sarnanevateks (vt näide 3) ja (eristavateks-) vastandavateks (vt näide 4). (Erelt 2017: 695; 706–715)

- (1) Ta jooksis nii kiiresti, *kui jaksas*. (Erelt 2017: 695)
- (2) Ta seisis nii, *et ta nägu ma ei näinud*. (Erelt 2017: 695)
- (3) Kõik läksid rutates, *nagu oleksid nad kartnud kuhugi hiljaks jääda*. (Erelt 2017: 715)
- (4) *Selle asemel et kodus istuda*, võiks kuskile sõita. (Erelt 2017: 695)

Liivi keele adverbiallauseid on vaid pealiskaudselt käsitletud. Minule teadaolevalt on vaid kolm liivi keele kirjeldavat teost, mis esitavad oma ülevaates ka adverbiallauseid. Christopher Moseley (2002: 65–68) on oma liivi keele ülevaates lühidalt kirjeldanud nii viisi- kui ka kvantumilauseid, kuid kõrvutuslauseid ta oma loendis ei nimeta. Moseley raamatus esitatud üheksa adverbiallause tüübi kohta on välja toodud vaid näitelauseid ning puudub süstemaatiline ülevaade moodustusviisidest. Ka Tiit-Rein Viitso raamatus „Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud“ (2008: 343–345) on esitatud lühike süntaksi ülevaade, milles on loetletud liivi keele kõrvallauseite põhitüüpe. Nende seas on adverbiallausetest aja- (ja ilma)lause. Lisaks ajalausele on loetelus nimetatud veel kohalauseid, mida on ka varasemates eesti keele süntaksi käsitlustes vaadeldud kui adverbiallauset (Viitso 2008: 343; Erelt jt 1993: 296). Liivi keele ülevaates „Joh. Andreas Sjögren’s Livische Grammatik nebst Sprachproben“ (Sjögren 1861: 194–200) on lühidalt kirjeldatud aja-, koha-, viisi-, põhjus- ja otstarbelauseid, kuid ka see käsitlus ei ole kuigi detailne ning puuduvad ilmestavad näited.

Selle uurimistööga tahan täita lünga liivi keele süntaksi käsitleluses ja sedasi süvendada teadmisi adverbiallaulsete kohta läänemeresoome keeltes. Nagu ülal öeldud, olen ma selles uurimistöös aluseks võtnud eesti keele adverbiallaused ning täpsemalt lähtun Mati Ereli detailrohkest adverbiallaulsete käsitlelusest „Eesti keele süntaksis“ (vt Erelt 2017: 695–737). Eesti keelest on selles töös otstarbekas lähtuda esiteks selle tõttu, et eesti ja liivi keel on lähedased sugulaskeeled ning sellest tulenevalt on asjakohane oletada, et ka adverbiallaulsete osas esineb nende kahe keele vahel sarnasusi. Teiseks on eesti keele adverbiallaulseteid ka üksikasjalikult põhjalikult kirjeldatud ning tänu sellele on eesti keele adverbiallaulsete käsitlelused tugevaks teoreetiliseks lähtepunktiks selle töö raames.

Töö eesmärk on välja selgitada, kuidas need kolm adverbiallaulsete tüüpi liivi keeles moodustatakse. Selleks vaatan korrelaatide ja sidendite vahetorda vaatlusalustes põimlaulsetes. Korrelaadid ja sidendid seovad pealaule kõrvallaulega, kusjuures korrelaat on enamasti pealaules ja sidend kõrvallaules. (Erelt jt 1993: 281) Nii on näites (2) korrelaadiks *nii* ja sidendiks *et*. Nagu näha näitelaulses (4), võib adverbiallaule paikneda ka enne pealaulet. Analüüsides jälgin seega ka seda, mis järjestuses on osalaules, et näha, kas osalaulsete järjekorra kohta on võimalik teha mingisuguseid järeldusi. Minu uurimisküsimused on järgmised:

- 1) milliseid korrelaate ja sidendeid liivikeelsete kvantumi-, viisi- ja kõrvutusalulsete moodustamisel kasutatakse;
- 2) millised moodustusviisid on kõige produktiivsemad liivi keeles;
- 3) kas osalaulsete järjestuse kohta on võimalik täheldada mingisugust reeglipärasust?

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kogun kvantumi-, viisi- ja kõrvutusalulseteid Tartu Ülikooli liivi keele korpusest ning kahest liivikeelsest raamatust. Uurin vaatlusalulseteid laulseteid eeskätt kvalitatiivselt, et selgitada nende moodustumist, kuid ka kvantitatiivselt, et anda ülevaade erinevate moodustusviiside produktiivsusest.

Töö koosneb kolmest sisupeatükist. Esimeses peatükis püüan anda teoreetilise sisesevaate adverbiallaulsetesse nii maailma keelte kui ka eesti keele tasemel, enne kui kirjeldan detailsemalt eesti keele kvantumi-, viisi- ja kõrvutusalulseteid. Teises peatükis kirjeldan töö protsessi ja seda, mis materjalide ja meetodite abil ma uurimisküsimustele vastuseid otsisin. Annan lisaks ka kvantitatiivse ülevaate sellest, kui suure valimiga töötasin. Kolmandas peatükis esitan analüüsi käigus saadud tulemusi ning püüan need seada laiemasse konteksti.

# 1. Adverbiaallauseste olemus

## 1.1. Adverbiaallausest maailma keeltes

Adverbiaallausest on määruse rollis kõrvallausest, mis täpsustavad pealausest esitatud sündmust. Adverbiaallausest kuuluvad põimlausestse ehk need on alistuvad üldjuhul pealausele. (Lin 2015) Arvestades maailma keelte mitmekesisust, on aga raske keelteüleselt sõnastada üks definitsioon selle kohta, mis klassifitseerub adverbiaallausesteks ning kuidas neid moodustatakse. Näiteks on ingliskeelsetes adverbiaallauseste käsitlestes harilik kasutada terminit *adverbial clause*. *Clause* 'klaus' peab reeglina sisaldama subjekti ja verbi, kuid sõltuvalt klause tüübist võib verb olla nii finitiivne kui ka infinitiivne. Klausid jagunevad pea- ja kõrvallausesteks ning eriti kõrvallausestides võib kohata infinitiivverbe. (Cambridge 2026) Eesti keeles jagunevad klausid osalausesteks ja sekundaartarinditeks ehk finitiivse verbivormita üksusteks (Erelt 2017: 648, 756). Selle tõttu, et klausid hõlmavad ka sekundaartarindeid, on ingliskeelsetes *adverbial clause* käsitlestes kirjeldatud moodustusviise, mis eestikeelse adverbiaallause mõistega täielikult ei kattu. Näiteks ei peeta eesti keeles infinitiivtarindeid osalausesteks.

Katja Hetterle on oma tüpoloogilises adverbiaallauseste ülevaates, kus vaatluse all oli 45 keelt, esitanud verbide kohta lisaks verbi pöördelistele vormidele järgmised käändelised vormid: infinitiivid, partitsiibid ja konverbid. Lisaks on esile toodud nominalisatsiooni kaudu tekkinud deverbaalsubstantiivid. Nende sõnavormidega saab moodustada eri maailma keeltes adverbiaallauseid ja osaliselt võivad need olla ka adverbiaal- ja pealause sidujad ning abiks adverbiaallause tüübi määramisel. (Hetterle 2015: 83–94; 109) Kuigi neid verbi käändelisi vorme ja deverbaalsubstantiive võib näha eestikeelsetes lausetes määruse rollis (vt nt Veismann, Erelt & Metslang 2017: 373; Erelt 2017: 820; 807–808; 834–835), ei ole need reeglina esindatud adverbiaallausestes pöördeliste verbide asendajatena. Erandiks on aga näiteks otstarbelause, mille öeldisverb saab olla tingivas kõneviisis (vt näide 5) või *da*-infinitiivis (vt näide 6) (Erelt 2017: 725–727). Näites (6) võiks infinitiivset verbivormi sisaldavat klause pidada piirijuhtumiks osalause ja sekundaartarindi vahel, sest kuigi verb on infinitiivne, seob sidend 'et' selle klause pealausega.

(5) Ma hoidsin vaierist kinni, *et paat vastu rahnu ei paiskuks*. (Erelt 2017: 724)

(6) Juku õpib selleks, *et targemaks saada*. (Erelt 2017: 725)

Keeliti võib erineda ka see, kuidas põimlauset lauseosi omavahel seotakse ehk kuidas näidatakse lauseosade vahelist alistusseost. Hetterle (2015: 106–107) esitab selleks kolm varianti: alistust märkiv osalauset siduja (ingl *clause linker*), juba eespool käsitletud verbi käändelised vormid ning aeg, aspekt ja kõneviis.

Osalauset siduja võib endast kujutada eraldiseisvaid sidesõnu, nagu näiteks eesti keele *sest*, *kui* ja *nagu*, aga see võib ka olla grammatiliselt seotud ehk liituda sõnadele näiteks käändelise sufiksina või kliitikuna (Hetterle 2015: 106–111). Inglisekeelsetes käsitlustes kasutatakse ka terminit *adverbial subordinator* (edaspidi alistavad morfeemid), mida Matthew Dryer (2013) on defineerinud järgmiselt: „Morphemes which mark adverbial clauses for their semantic relationship to the main clause“, ehk eesti keeles „morfeemid, mis märgivad adverbiaallause semantilist suhet pealausega“. Lähtuvalt valimist, mis sisaldas 659 keelt, esitas Dryer nende morfeemide esinemisviiside kohta viis varianti: vabad alistavad morfeemid adverbiaallause alguses, vabad alistavad morfeemid adverbiaallause lõpus, lausesisesed alistavad morfeemid, sufiksilised alistavad morfeemid ja segarühm, kus ei ole domineerivat varianti. Eesti keeles on kõige produktiivsem variant esimene ehk kasutatakse vabu alistavaid morfeeme, mis paiknevad adverbiaallause alguses. (Dryer 2013) Eestikeelne termin nende adverbiaallause alguses paiknevate alistavate morfeemide tähistamiseks on 'sidend'.

Eri keeltes erineb ka see, kuidas paikneb adverbiaallause pealause suhtes. Osades keeltes on kõik adverbiaallaused alati üheselt kindlas kohas (enne, pärast või mõlemal pool pealause), kuid teistes võib adverbiaallause asukoht erineda, näiteks sõltuvalt sellest, mis adverbiaallause tüübiga on tegu. (Hetterle 2015: 121)

## **1.2. Detailsemalt eesti keele adverbiaallausetest**

### **1.2.1. Adverbiaallausete moodustusviisid**

Ka eesti käsitluses kuuluvad lauselised määrused ehk adverbiaallaused põimlauset koosseisu. Põimlause on kahte või enam osalauset sisaldav liitlause, kus on alistav pealause ja alistuv(ad) kõrvallause(d). Adverbiaallaused on kõrvallaused, mis täidavad määruse rolli ning toimivad pealause ühe osa või terviku vabade laienditena. (Erelt 2017: 667; 695)

Esitan järgnevalt ülevaate eesti keele adverbiaallausetest ning nende moodustamisest. Eesti keeles esinevatele moodustusviisidele keskendumine on selle töö raames otstarbekas liivi ja eesti keele lähedase suguluse ja eesti keele adverbiaallausete käsitluste põhjalikkuse tõttu.

Eesti keeles eristatakse üheksat erinevat adverbiaallause tüüpi: aja- ehk temporaallaused, kvantumilaused, viisilaused, kõrvutuslaused, põhjus- ehk kausaallaused, tagajärje- ehk

konsekutiivlaused, otstarbe- ehk finaallauseid, tingimus- ehk konditsionaallauseid ja möönd- ehk kontsessiivlaused. Varem oli eesti keele käsitlustes ka koha- ehk lokatiivlause üks adverbiaallauseite tüüpidest, kuid uuemates käsitlustes on see relatiivlauseite alatüüp, mida nimetatakse kohamääruslikuks relatiivlauseks. (Erelt 2017: 695–696)

Adverbiaallauseid saab grupeerida selle põhjal, kas nende tähendust on võimalik edasi anda ka muul moel kui lause või sekundaartarindiga, asendades need käänd- või määrsõnaga. Aja-, kvantumi- ja viisilauseid väljendavad just sedalaadi tähendusi, mida saab edastada ka käänd- või määrsõnaga. (Erelt 2017: 695–696) Tüpoloogilistes käsitlustes võidakse lugeda ka lokatiivlauseid selliste adverbiaallauseite hulka (Thompson, Longacre & Hwang 2007: 6). Näites (7) on kvantumilause ja näites (8) on lause, milles kvantum väljendub määrsõnaga. Teiste adverbiaallauseite tähendusi antakse eesti keeles edasi peamiselt või ainult lauseite või sekundaartarindite abil (Erelt 2017: 695–696).

(7) See probleem laheneb nii hästi, *et kõik osapooled jäid rahule.*

(8) See probleem laheneb *väga hästi.*

Eesti keele adverbiaallauseid seovad pealausega reeglina sidend kõrvallauses ja korrelaat pealause (vt näide 9). Kõige levinumad sidendid eesti keele adverbiaallauseites on *et*, *kui* ja *nagu* või samadest tüvedest keeleajalooliselt välja arenenud sidendid, nagu näiteks *ehkki*, *kuna* ja *kuni*. Eesti keele korrelaadid on enamasti demonstratiivid, nagu näiteks *nii* ja *siis*, või „demonstratiivse osisega fraasid, mille tuumaks on määrustähenduse liigile osutav nimi- või määrsõna“ (Erelt 2017: 696), nagu näiteks *sel viisil*, *niipalju* jms. (Erelt 2017: 696)

(9) Olin temaga *nii(võrd)* [korrelaat] harjunud, *et* [sidend] ta mind millegagi vapustada ei suutnud (Erelt 2017: 695)

Osades adverbiaallauseites võib esineda ka korrelaatsidend, mis tähendab, et korrelaat liitub sidendiga kõrvallauses. Näiteks on korrelaatsidendid *nii et*, *ilma et* ja *nii nagu*. See võib juhtuda, kui pealause on oma tähenduselt ka ilma korrelaadita terviklik, mille tõttu korrelaat kaotab pealause oma süntaktilise ja semantilise iseseisvuse. (Erelt 2017: 510; 667) Korrelaadi ja sidendi vahetust võib mõne adverbiaallause tüübi määramist raskendada. Sellest olen lähemalt kirjutanud alapeatükis 1.2.3.

Kuigi eesti keeles on peamine ja kõige produktiivsem viis adverbiaallauseid sisaldavate põimlauseite moodustamiseks korrelaatide ja sidendite kasutamine, on lauseliste määruste tähendusi mõnikord võimalik ka teisiti edasi anda, kasutades verbi käändelisi vorme, teisi kõneviise peale indikatiivi või sõnajärge. Järgnevalt kirjeldan mõnda harvemat

adverbiaallauseete moodustamise juhtumit. Ülal esitasin erandjuhu, kus otstarbelauses saab verb olla *da*-infinitiivis ja tingivas kõneviisis. Samamoodi on ka tingimuslauses võimalik esitada verb lisaks indikatiivile *da*-infinitiivis (vt näide 10) või tingivas kõneviisis (vt näide 11) (Erelt 2017: 728).

(10) Kui *hakata* varem minema, jõuame õigeaks ajaks kohale. (Erelt 2017: 728)

(11) Kui *hakkaksime* varem minema, *jõuaksime* õigeaks ajaks kohale. (Erelt 2017: 728)

Tingimuslausetes on tavaliselt sidendiks *kui* ja korreelaadiks *siis*, kuid võimalik on ka sidendi ärajätt, kui kõrvallause alguses on verb tingivas kõneviisis (vt näide 12). Sellist tingimuslauset kasutatakse aga harva. Mööndlausetes saab kasutada möönvat kõneviisi või *las*-konstruktsiooni (vt näide 13). (Erelt 2017: 727, 735)

(12) *Oleks* mul rohkem raha, (siis) ostaksin uue auto. (Erelt 2017: 696 järgi)

(13) *Sadagu* / *las sajada* ~ *sajab* pealegi, mina jään siia. (Erelt 2017: 735)

### 1.2.2. Kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslaused

Selle tõttu, et keskendun selles töös liivi keele kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslausetele, tutvustan järgnevalt täpsemalt neid kolme tüüpi. Fookuses on eelkõige see, kuidas need adverbiaallaused eesti keeles moodustuvad, et liivikeelseid tekste analüüsides tekiks võrdlusmoment.

Adverbiaallaused viitavad tervikuna pealause korreelaadile ning eesti keeles on korrelaat pealauses sageli kohustuslik. Korreelaadi vajalikkus pealauses kehtib eriti kvantumi- ja viisilause puhul, kusjuures kõrvutuslausetega põimlausetes moodustamisel esineb eesti keeles võrreldes viisi- ja kvantumilausetega rohkem korreelaadi puudumist. (Erelt 2017: 668; 697)

Nagu sissejuhatuses juba defineeritud, on kvantumilaused adverbiaallaused, mis täpsustavad pealauses esitatud informatsiooni määra või kogust. Viisilaused seevastu täpsustavad, mil viisil pealauses esitatud tegevus aset leiab (vt sissejuhatus). Eesti keeles on kvantumi- ja viisilause moodustamisel näha, et kõige sagedasemad korreelaadid ja sidendid on mõlemal adverbiaallause liigil väga sarnased, mis viitab sellele, et ka tähendusväljad mingil määral kattuvad (vt tabel 1). Nende kahe tüübi puhul ei ole alati võimalik selgelt eristada, millise lausetüübiga on tegu. Selle tõttu on kvantumi- ja viisilauseid mõne käsitluse järgi vaadeldud ka ühe tüübina. Mõlemad jagunevad „a) tagajärjele orienteeritud ehk konsekutiivseteks *et*-lauseteks ning b) võrdlevateks, peamiselt *nagu*- ja *kui*-lauseteks“ (Erelt 2017: 706).

Siiski ei ole kvantumi- ja viisilauseste moodustusviisid identsed: kvantumilauseste korrelaatide ja sidendite seas on selliseid, mis viitavad määrale või kogusele ning välistavad seeläbi enamasti kasutuse viisilausestes, nagu näiteks *niivõrd*, *kuivõrd*, *sel määral*, *niipalju*, *rohkem* ja *vähem*. Samamoodi on ka viisilauseste korrelaatide ja sidendite hulgas selliseid, mis väljendavad reeglina pigem viisi kui kogust või määra. Sellisteks on näiteks *sel viisil*, *niiviisi*, *teisiti* ja *teistmoodi*.

Tagajärjele orienteeritud kvantumi- ja viisilausestel on korrelaadiks reeglipäraselt *nii* ja *nõnda* ning sidend *et*. Kvantumilausestes järgneb korrelaadile *nii* enamasti sõna või fraas, nagu näiteks adverb või adjektiiv: *nii hästi* (vt 1.3.1, näide 7). Viisilausestes on seevastu harilik, et korrelaat *nii* on pealause viimane liige ning eelneb vahetult sidendile *et* kõrvallause alguses (vt näide 2). Siiski on ka kvantumilauseste puhul olukordi, kus korrelaadile *nii* võib järgneda kohe kõrvallause. Selle tõttu on kvantumi- ja viisilauseid, mis näevad oma struktuurilt samasugused välja ning semantiliselt on raske välja selgitada, millise adverbialause tüübiga on tegu (vt näide 14). (Erelt 2017: 706–709).

- (14) Ivaništšev viskas granaadi kanalisse, see plahvatas *nõnda*, *et* vesi kuuselatvadeni pritsis. (Erelt 2017: 709)

Nagu näitest (14) ilmneb, on vahel võimalikud mitu interpretatsiooni ning selget vastust ei pruugi olla. Adverbialause edastab samaaegselt nii viisimäärust ehk seda, kuidas granaat plahvatas, kui ka määra ehk seda, kui tugevalt see plahvatas.

Kõrvutuslauseid jagunevad sarnastavateks ja vastandavateks ning see adverbialause tüüp erineb kvantumi- ja viisilausest selle poolest, et kõrvutuslauseid tekitavad võrdluse kogu pealausega, mitte aga ei täpsusta pealause mingit komponenti, nagu seda teevad kvantumi- ja viisilauseid. Sarnastav kõrvutuslause, nagu nimi reedab, esitab kõrvutuse mingi sarnasuse alusel. Selle alaliigi produktiivseteks sidenditeks on näiteks *nagu*, *justnagu*, *otsekui*, *justkui* ja korrelaatsidend *nii kui*. Nagu tabelist 1 saab näha, on sarnastava kõrvutuslause puhul tavaline korrelaadi puudumine. Tavaline on ka tingiv kõneviis, mis tuleneb sellest, et kõrvutuslauses esitatakse irreaalne sündmus võrdlusaluseks (vt näide 15). (Erelt 2017: 714–715)

- (15) Suhtumine alateadvusse, intuitsiooni jm taolisse on tänapäevalgi kahepalgeline, *justnagu* püsiks inkvisiitorite karm käsi ikka ühiskonna kohal. (Erelt 2017: 715)

Vastandava kõrvutuslause roll on võrrelda mingit sündmust pealauses esitatud sündmusega ning selles alaliigis saab eristada kolm kategooriat. Esimene kategooria moodustatakse võrdlussidesõnaga *kui* ning pealausesse asetuva partikliga, milleks võib olla näiteks *parem*,

*ennem(ini)* või *pigem(ini)*. Sellised võrdluslaused vastandavad kahte sündmust, millest üks (pealauses) on teisest (kõrvallauses) kas meeldivam või tõenäolisem (vt näide 16). Teise kategooria moodustusviisideks on kas aja- ja tingimussidesõna *kui* + korrelaat *siis* (vt näide 17), sidend *kui* + korrelaadid *sel(lal) ~ sel ajal* ja *samal ajal*, milledest tekib korrelaatsidend (vt näide 18), või sidend *kui* + sidesõna *kuna* (vt näide 19). Kolmanda kategooria vastandavaid kõrvutuslauseid moodustatakse sidendiga *et* ning korrelaadiga *selle asemel* – moodustub korrelaatsidend *selle asemel et*. Kolmanda kategooria öeldisverb on *da*-infinitiivis ning nagu tingimuslause, kus öeldisverb võib samuti esineda *da*-infinitiivis, väljendab ka see kõrvutuslause moodustusviis hüpoteetilist olukorda (vt näide 20). (Erelt 2017: 714–716)

- (16) Vana Purskaja ütleb, et *ennem* tapab mu, *kui* mujale laseb. (Erelt 2017: 715)
- (17) *Kui* Võru inimestel on võimalik raamatuid laenutama minna Võru keskraamatukokku või ühingusse koha peale, *siis* kaugema kandi inimesed saavad seda teha näiteks hoopis posti teel. (Erelt 2017: 716)
- (18) Kvantteooria hõlmab väga pisikest asjade maailma, *sellal kui* relatiivsusteooria objektid on väga suured ja väga kiired. (Erelt 2017: 716)
- (19) Meie sõitsime tagasi Pärnu, *kuna* teine taksoauto sõitis Kabli poole. (Erelt 2017: 716)
- (20) *Selle asemel et* kägaras bussis loksuda, võib rongis lehti lugeda ja kohvi juua. (Erelt 2017: 716)

Tabel 1. Kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslausete sagedasemad korrelaadid ja sidendid eesti keeles. (Erelt 2017: 697 järgi)

| Kõrvallause tüüp | Korrelaat / partikkel                                            | Sidend                                           |
|------------------|------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|
| Kvantumilause    | <i>nii, niivõrd, niipalju, sedavõrd, sel määral</i> jms          | <i>et</i>                                        |
|                  | <i>nii, niivõrd, sedavõrd, sel määral, niisama, samavõrd</i> jms | <i>nagu ~ kui</i>                                |
|                  | <i>niivõrd, sedavõrd</i>                                         | <i>kui(võrd)</i>                                 |
|                  | <i>nii</i>                                                       | <i>(just)nagu, justkui, otsekui</i>              |
|                  | <i>rohkem, vähem</i> jms                                         | <i>kui</i>                                       |
|                  | <i>sedamööda</i>                                                 | <i>kuidas</i>                                    |
| Viisilause       | <i>nii, nõnda, niiviisi, sedasi, sel viisil</i> jms              | <i>et</i>                                        |
|                  | <i>nii</i>                                                       | <i>nagu ~ kui, kuidas</i>                        |
|                  | <i>teisiti, teistmoodi</i> jms                                   | <i>kui</i>                                       |
| Kõrvutuslause    | -                                                                | <i>(just)nagu, (just)kui, (otse)kui, nii kui</i> |
|                  | <i>pigem(ini), ennem(ini), parem</i> jms                         | <i>kui</i>                                       |
|                  | <i>siis; sellal, sel ajal, samal ajal</i>                        | <i>kui</i>                                       |
|                  | -                                                                | <i>kuna</i>                                      |
|                  | <i>selle asemel</i> (sidendi koosseisus)                         | <i>et</i>                                        |

### 1.2.3. Viisi- ja tagajärjelausete piiripealsed juhtumid

Nagu oli kirjeldatud alapeatükis 1.2.2, saab kvantumi- ja viisilaused eraldada kahte alltüüpi: tagajärjele orienteeritud ehk konsekutiivlaused ja võrdlevad laused. Nagu esimese rühma nimi võib reeta, on need laused seotud tagajärje kirjeldamisega. Eesti keeles eristatakse ka eraldi tagajärjelauset, milleks on adverbiallause, mis täpsustab mingi sündmuse tagajärge. See sündmus võib olla pealauses esitatud või jääda ebamääraseks. Tagajärjelausete kõige produktiivsem moodustusviis on sidendiga *et*, kus korrelaati kas pole (vt näide 21) või korrelaadiks on *nii* või *nõnda*, mis liitub sidendiga korrelaatsidendis (vt näide 22). (Erelt 2017: 721)

(21) Kes sa nihuke oled, *et* [sidend] sinna mängima lähed? (Erelt 2017: 721)

(22) Antu ema oli maja korda seadnud ja ära remontinud, *nii et* [korrelaatsidend] see nägi välja nagu linnamaja. (Erelt 2017: 721)

Erinevus tagajärjele orienteeritud kvantumi- ja viisilausestel ja tagajärgelausestel seisneb selles, et kvantumi- ja viisilauseste fookus ei ole tagajärjel endal. Pigem on taotlus kirjeldada tagajärje kaudu algse sündmuse määra või toimumisviisi. (Erelt 2017: 706)

Tagajärjele orienteeritud kvantumi- ja viisilausestel ja tagajärgelausestel on seega teatud kattuvus. Kvantumilauseid on võimalik eristada tagajärgelausestest korrelaadi paiknemise järgi, sest kvantumilause jääd alati pealause. Tagajärjele suunatud viisilausestes on see ka enamasti nii, kuid mitte alati. (Erelt 2017: 706; 712–714; 721) See tähendab, et korrelaatsidendi puhul võib tegu olla nii viisi- kui ka tagajärgelausega. Näidetes (23) ja (24) on esitatud kaks lauset, mis sobivad vormilt mõlema adverbiallause tüübiga ja on loetavad piirijuhtumiteks.

(23) Muhuga karvanäss hoiab oma sonimütsi kuklas, *nõnda et ta lokkis juuksekarvad esile tungivad*. (Erelt 2017: 712)

(24) Ta tõmbas kopsud õhku täis, *nii et vilin taga*. (Erelt 2017: 721)

Minu valimisse kogunes palju selliseid piiripealseid lauseid, kus ma ei osanud otsustada, kas ta on pigem viisi- või tagajärgelause. Peatükis 2 selgitan lähemalt, milliste materjalidega ma töötasin, ning seal ilmneb, miks ühe allika materjalidega töötades ei saa adverbiallause tüüpi määrata esitatud komaasetuse põhjal.

## 2. Materjal ja meetod

Minu bakalaureusetöö materjal on saadud Tartu Ülikooli liivi keele korpusest (edaspidi korpus) ja kahest liivikeelsest raamatust. Lisaks märkisin valimisse ära ka veebisõnaraamatust *Livonian.tech* juhuslikult leitud viis adverbiallauset, mis olid erinevate sidendite ja korrelaatide juures näidetena esitatud. Korpuses on 2019. aasta seisuga 60 321 märgendatud liivikeelset tekstisõna (Lindström, Lippus & Tuisk 2019: 346). Korpuses saab teha otsinguid lemmade, sõnavormide, sõnaliikide ja (eestikeelsete) tähenduste järgi. Lisaks võimaldab korpus filtreerida ka murde põhjal ning võimalik on kitsendada tulemusi aasta ja teksti tüübi (suuline või kirjalik) järgi. Otsingumootor lubab otsida kuni kaks sõna korraga. See oli minu töö raames väga vajalik funktsioon, sest see võimaldas otsida lauseid võimalike korrelaadi ja sidendi paaride järgi. Otsides näiteks ainult korrelaati *ne'i 'nii'* sain 946 tulemust, millest tõenäoliselt kõik ei olnud kvantumi-, viisi- ega kõrvutuslaused. Lisades otsingusse juurde teise sõna, sidendi *ku 'et'*, oli tulemusi järel 440. Korpuses on liivikeelsed tulemused enamasti soome-ugri foneetilises transkriptsioonis ning esitatud on lisaks sõnavormidele ka lemmad, sõnaklassid, morfoloogiline info ja eestikeelsed tähendused lemmadena (Norvik & Tuisk 2024).

Korpuses esindatud materjalid on pärit varem ilmunud kogumikest ja suulistest salvestustest, kus keelejuhtideks olid Poulīn Kļaviņa ja Grizelda Kristiņa. Korpuses leiduvad kogumikud on järgmised: „Näytteitä liivin kielestä“ (Setälä 1953), „Untersuchung über die livische Sprache“ (Kettunen 1925) ja „Liiviläisiä tekstejä“ (Mägiste 1964). Nimetatud tekstikogumike puhul on kasutatud soome-ugri foneetilist transkriptsiooni, kuid salvestuste kirjapanekul on märgitud tekstid üles vastavalt liivi keele ortograafiale. (Norvik & Tuisk 2024)

E. N. Setälä suri enne kogumiku „Näytteitä liivin kielestä“ ilmumist. Setälä käis Liivimaal välitöödel aastatel 1888 ja 1912 ning seal kogutud materjalid avalikustas Väinö Kyrölä aastal 1953. Setälä ülesmärgitud liivi keele foneetiline transkriptsioon ei olnud selgelt vormistatud ega püsinud aastate vältel läbivalt ühesugusena, mille tõttu ühtlustati seda enne kogumiku avaldamist. Muuhulgas viidi sisse järgmised muudatused: lisati kirjavahemärke, parandati ilmselged vead, Setälä märkused pandi nurksulgudesse ja toimetaja märkused pandi ümarsulgudesse. (Setälä 1953) Tähelepanu väärib toimetajate kirjavahemärkide lisandus, sest kirjavahemärgid võivad, nagu alapeatükis 1.2.2 kirjeldatud, olla kvantumi-, viisi- ja tagajärgelausete piirijuhtumite puhul indikaatoriks, millise adverbiallausega on tegu (vt näited 23 ja 24), ning minu valimisse kogunes palju lauseid korrelaadiga *ne'i 'nii'* ja sidendiga *ku 'et'*.

Setälä tehtud parandused on kogumikus märgitud vaid vähesel määral ning enamasti on näidatud vaid parandatud vormi. Kui nii vead kui ka parandused on märgitud, on need kirjas

sellisel kujul: [x >] y. Kui ühes tekstinäites on sama parandust tehtud mitu korda, on seda näidatud vaid üks kord ning edaspidi on märgitud vaid sõna parandatud kuju. (Setälä 1953) See tähendab, et korpuses, kus ei pruugi olla näha tervet teksti, võib Setälä parandus olla märkimata ja jääda analüüsil arvestamata. Setälä parandused väärivad tähelepanu näiteks sellise paranduse tõttu: [ne'i ku >] ne+ki. Vorm ne+ki ei ole märgitud veebipõhistes liivi keele veebisõnaraamatutes (vt Livonian.tech 2024; LELS 2012–2013), seega tekib küsimus, miks tegi Setälä sellise paranduse. Seda parandust esineb minu valimis vaid kord, kuid vormi ne+ki leiab mitmes lauses. Võib oletada, et parandus oli nähtavalt esitatud üks kord ning edaspidi esitatigi vorm ainult parandatud kujul.

Korpusest leitud laused vastavad minu otsingutele ehk sellele, milliste korrelaatide ja sidenditega võiksid olla liivikeelsed adverbiallaused moodustatud. Töötades vaid korpusega oleks võimalik, et töös jäävad leidmata selliste moodustusviisidega laused, mida eesti keeles ei ole. Selleks, et saaksin liivikeelsetest adverbiallausetest parema üldpildi, kui seda võimaldavad otsingud vaid eesti keele põhjalt, pidasin ma vajalikuks töötada ka teiste liivikeelsete materjalidega. Valisin kaks raamatut: Pētõr Dambergi lugemiku „Jemakīel lugdõbrāntõz skūol ja kuod pierast“, mis ilmus aastal 1935, ja Kõrli Stalte aabitsa „Jelzi sõnā: Ābēd jā īrgandõks lugdõbrōntõz“. Stalte aabitsa käsikiri sai valmis oletatavasti aastal 1938, kuid see jäi tollal avaldamata. Käsikirja olemasolust saadi teada alles 21. sajandil, kui Renāte Blumberga selle Eesti Riigiarhiivist leidis. Aabits avaldati 2011. aastal Emakeele Seltsi ja Liivi Kultuuri Keskuse koostöös ning tekst on jäänud sisuliselt käsikirjaga samaks – vaid ortograafia muudeti tänapäevasemaks. (Hanson 2012) Aabitsal on ka eestikeelne tõlge, millele materjali kogudes ka tuginesin. Nii Damberg kui ka Stalte olid ise liivlased ning võib oletada, et nende teostesse on koondatud tekstid, mis peegeldavad tollaste liivlaste autentset keelt.

Lisaks sellele, et leidsin raamatutest lauseid selliste korrelaatide ja sidenditega, mida ei oleks ise osanud korpusest otsida, leidsin ka selliseid lauseid, kus on puudu korrelaat. Nagu ülal kirjeldasin, on korpuses vaid ühe sõna järgi lausete otsimine väga mahukas töö ning korreleadita lauseid ei leidnud ma korpusest kuigi palju.

Raamatute ja korpusest leitud lausete eesti keelde tõlkimise käigus kasutasin veebisõnaraamatut Livonian.tech (vt Livonian.tech 2024) ja veebipõhist Liivi-eesti-läti sõnaraamatut (vt LELS 2012–2013).

Lõplikus valimis oli mul 159 lauset, kuid kokku vaatasin korpuses läbi ligikaudu 2000 lauset. Lisaks nendele lausete otsisin vaatlusaluseid lauseid ka mõlemast raamatust. Tabelis 2 on kirjeldatud, kuidas jagunevad selles töös kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslaused raamatute, korpuse ja veebisõnaraamatu Livonian.tech vahel (vt tabel 2). Kuigi töö analüüs on esmajoones

kvalitatiivne, esitan tulemused siiski ka arvuliselt, et tekiks ülevaade selles töös käsitletud moodustusviiside produktiivsusest. Valimi piiratuse tõttu ei saa aga teha üldistusi liivi keele kohta üldiselt ning arvandmete esiletõstmine seda ka ei taotle.

Tabel 2. Kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslausete jagunemine.

| Lausete allikad            | Kvantumi-laused | Viisi-laused | Kõrvutuslaused | Piiri-juhtumid | Laused kokku |
|----------------------------|-----------------|--------------|----------------|----------------|--------------|
| Laused raamatutest         | 25              | 6            | 4              | 1              | 35           |
| Laused korpusest           | 65              | 31           | 2              | 20             | 119          |
| Laused veebi-sõnaraamatust | 2               | 2            | 1              | 0              | 5            |
| Laused kokku               | 92              | 39           | 7              | 21             | 159          |

Nagu näha, on kõrvutuslauseid märgatavalt vähem kui kvantumi- ja viisilauseid ning kõrvutuslaused olid ka ainsad, mida leidis raamatutes rohkem. Tabelis on esitatud ka piirijuhtumid ehk sellised laused, mille puhul ma ei osanud kindlalt määrata, millise adverbiaallause tüübiga on tegu. Mitmed on piirijuhtumid viisi- ja tagajärgelause, kvantumi- ja tagajärgelause või kvantumi- ja viisilause vahel. Piirijuhtumitel peatun alapeatükis 3.5, et selgitada millal ja miks adverbiaallauseid on piirijuhtumid eri tüüpide vahel.

Nagu kirjeldatud, oli selle töö raames mõttekas lauseid kogudes toetuda „Eesti keele süntaksi“ kirjeldustele sellest, kuidas eesti keeles kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslauseid moodustatakse (vt Erelt 2017: 695–698; 705–716). Tabelis 3 olen esitanud mõned näited tehtud otsingutest. Kokku tegin umbes 100 erinevat otsingut, kusjuures umbes pooltel otsingutel ei leidunud mulle vajalikke adverbiaallauseid või otsingud ei andnud korpuses üldse tulemust.

Tabel 3. Näited tehtud otsingutest.

| Otsingu valem                     | Tulemuste arv valemiga | Sobivad laused kokku | Kvantumi-laused | Viisilaused | Kõrvutus-laused | Ebaselged laused |
|-----------------------------------|------------------------|----------------------|-----------------|-------------|-----------------|------------------|
| Lemma <i>kui</i> + tähendus 'nii' | 52                     | 18                   | 10              | 6           | 0               | 2                |
| Tähendus 'nii' + tähendus 'palju' | 135                    | 19                   | 16              | 0           | 1               | 2                |
| Tähendus 'nagu'                   | 79                     | 11                   | 1               | 5           | 1               | 4                |

Leitud kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslaused panin Exceli tabelisse, kuhu lisasin eestikeelse tõlke, korrelaadid ja sidendid nii transkriptsioonis, liivi kirjakeeles kui ka eesti keeles ning metaandmed. Tabelites 4 ja 5 on ühe lause näitel näha, kuidas ma tabelit struktureerin, kusjuures tabelis 4 on uuritavad nähtused ning tabelis 5 on metaandmed. Raamatutest saadud lausete kohta ei olnud saadaval samad metaandmed, mis olid esitatud korpuses lausete juures. Selle tõttu märkisin raamatutest saadud lausete puhul ära vaid allika ja lehekülje numbri. Tabelid 4 ja 5 on illustratiivsed ja ei vasta täpselt minu Exceli tabelile, sest Excelis olid kõik vaatlusalused laused ridade kaupa üksteise all ning väärtused olid märgendatud vertikaalselt tulpade kaupa.

Tabel 4. Adverbiaallause uuritavad nähtused.

|                               |                                |
|-------------------------------|--------------------------------|
| Lausetüüp                     | viisilause                     |
| Lause transkriptsioonis       | ta tei nei' kui' veĺ' kītən.   |
| Eestikeelne tõlge             | ta tegi nii kuidas oli öelnud. |
| Korrelaat liivi kirjakeeles   | ne'i                           |
| Korrelaat transkriptsioonis   | nei'                           |
| Korrelaat tõlkes eesti keelde | nii                            |
| Sidend liivi kirjakeeles      | kui                            |
| Sidend transkriptsioonis      | kui'                           |
| Sidend tõlkes eesti keelde    | kuidas, nagu                   |
| Paiknemine pealause suhtes    | pärast                         |

Tabel 5. Adverbiaallause metaandmed.

|                                     |                                   |
|-------------------------------------|-----------------------------------|
| Allikas                             | murdekorpus                       |
| Aasta                               | 1888                              |
| Murre                               | Īra                               |
| Sugu                                | N/A                               |
| Tekstitüüp                          | kirjalik                          |
| Tehtud otsing                       | lemma <i>kui</i> + tähendus 'nii' |
| Tulemuse nr korpuses või raamatu lk | 8                                 |

### 3. Tulemused

Järgnevalt tutvustan peamisi tunnusoone, mis materjali analüüsimisel selgusid. Kõigepealt teen üldiseid tähelepanekuid moodustusviiside kohta, enne kui käsitlen igat uurimistöö käigus vaadeldud adverbiallauset eraldi. Lisaks kirjeldan omaette alapeatükis piirijuhtumeid erinevate adverbiallausetega vahel. Kuigi piirijuhtumid on kirjeldatud eraldi alapeatükis, on neid kindlasti ka nende lausete seas, mida olen analüüsi käigus märgendanud kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslauseteks. Nagu on lühidalt kirjeldatud ka alapeatükis 1.2.3, on semantilised piirid erinevate adverbiallause tüüpide vahel mitmel juhul hägusad ning määratlus võib sellisel juhul sõltuda tõlgendusest.

Kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslausetega põimlausetele pühendatud alapeatükkides ning piirijuhtumite alapeatükis (vt 3.2, 3.3, 3.4 ja 3.5) esitan, milliseid sidendeid ja korrelaate nende moodustamiseks kasutati ja kas midagi on võimalik öelda ka osalausete järjestuse kohta.

Korpusest saadud laused esitan näidetena nii, nagu need seal kirjas olid, seega nad on kas soome-ugri foneetilises transkriptsioonis või liivi keele ortograafias. Soome-ugri transkriptsiooni korral tuleb tähele panna, et näidetes ilmnev korrelaatide ja sidendite kirja pilt erineb sellest, mida ma põhitekstis esitan.

Adverbiallausetega põimlauseid olen püüdnud eesti keelde tõlkida nii, et need kõlaksid loomulikult. Selleks, et minu lisandused või ärajätud oleksid lugejale läbipaistvad, kasutan ümarsulgusid ja nurksulgusid. Kui tõlkes on midagi ümarsulgudes, on see otsetõlge, mis ei kõlanud eesti keeles loomulikult. Kui miski on kantsulgudes, on see minu lisandus, mis võiks muuta tõlgitud lause lihtsamini mõistetavaks. Näites (25) on näha nii ümar- kui ka kantsulgude kasutust.

(25) *Ta tõmbiz tūoizta kõrd, **kui je'nnõ** set vò 'l joudõ.* (Damberg 1935)

'ta tõmbas teist korda [nii palju], **kui (palju)** vaid oli jõudu.

#### 3.1. Kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslausetega moodustusviisidest üldiselt

Enne, kui kirjeldada liivi keele kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslauseid eraldi, esitan üldist statistikat andmete kohta ja tutvustan valikut korrelaate ja sidendeid. Vajadus peatuda korrelaatidel ja sidenditel tuleneb sellest, et kuigi liivi ja eesti keel on niivõrd lähedased sugulaskeeled, võib osa liivikeelseid korrelaate ja sidendeid eksitada sarnase kirjakuju, kuid erineva tähendusega. Lisaks on mõnel sõnal mitu tähendust, mis võib samuti segadust tekitada. Selle tõttu esitan järgnevalt illustreeriva tabeli mitmetähenduslike korrelaatide ja sidendite

kohta liivi ja eesti keeles, et näitlikustada, kui suur on mõnel juhul varieeruvus (vt tabel 6). Need sõnad ja nende tõlked esitan lähtudes sellest, millistes kasutuskontekstides need minu valimis esinesid. See tähendab, et sama informatsioon ei pruugi kajastuda sõnaraamatutes. Näiteks ei ole veebisõnaraamatus esitatud *ku* tähenduseks 'nagu' ega 'kuidas' ( vt Livonian.tech: *ku*), kuid minu valimis ilmneb sellist kasutust korduvalt. Kui mõnel liivikeelsel sõnal on eesti keeles mitu tõlget, siis kehtib adverbiallausetes kirjelduste juures see tõlge, mis on seda lauset kirjeldavas põhitekstis esitatud.

Tabel 6. Liivi keele korrelaatide ja sidendite tõlked eesti keelde.

| Korrelaat või sidend eesti või liivi kirjakeeles | Sama korrelaadi või sidendi vaste eesti või liivi kirjakeeles |
|--------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|
| Liivikeelne <i>ku</i>                            | 'et', 'kui', 'nagu', 'kuidas'                                 |
| Liivikeelne <i>kui</i>                           | 'kuidas', 'nagu', 'kui'                                       |
| Liivikeelne <i>ne'i ku</i>                       | 'nii et', 'nagu', 'et'                                        |
| Liivikeelne <i>nemē</i>                          | 'nagu', 'justkui'                                             |
| Eestikeelne 'nagu'                               | <i>ku, nemē, ne'i ku, kui, neka</i>                           |
| Eestikeelne 'et'                                 | <i>ku, la'z</i>                                               |
| Eestikeelne 'kui'                                | <i>ku, kui, äb ku</i>                                         |
| Eestikeelne 'kuidas'                             | <i>ku, kui, kus</i>                                           |

Paljudes kvantumilausetes olid esindatud sidendid *kui je'nnō* 'kui palju' või *kuije'n* 'kuipalju'. Samuti leidis kvantumilausetes korrelaate *ne'i je'nnō* 'nii palju' ja *ne'ije'n* 'niipalju'. Kuigi paarid *kui je'nnō* ja *kuije'n* ning *ne'i je'nnō* ja *ne'ije'n* on korpuses esitatud eraldi lemmadena, otsustasin ma need statistikas siiski kokku arvestada, sest ma ei täheldanud valimis mingit märkimisväärset erinevust nende kasutuskontekstides.

Ülejäänud liivikeelsed korrelaadid ja sidendid hoian ma lahus ka siis, kui neil on suur tähenduslik kattuvus. Näiteks on *ku* 'kui' ja *kui* 'kui' mu statistikas eristatud, sest need on nii korpuses kui ka sõnaraamatutes märgitud eraldiseisvate sõnadena. Korpusest võetud lausete

puhul ma lähtun seal esitatud lemmadest ja tõlgetest ning Stalte aabitsa lausete puhul võtan aluseks olemasoleva eestikeelse tõlke. Dambergi lugemiku puhul ei ole mul etteantud tõlget.

159 lause peale eristus minu valimis 28 erinevat viisi, kuidas moodustada kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslauseid. Selgelt eristus 13 kvantumilausete moodustusviisi, viisilauseitel oli neid 10 ja kõrvutuslauseitel kuus. 28 erinevast moodustusviisist esinesid 11 terves valimis vaid ühe korra. Neli moodustusviisi esines eri adverbialause tüüpides, aga kõikidest moodustusviisidest ei olnud ühtegi sellist, mis kõigi kolme adverbialause puhul kehtis. Tabel 7 koondab produktiivsemad moodustusviisid, kusjuures produktiivsust määrab siinkohal nii kasutussagedus, ehk selle tabeli raames esinemine kümnes või enamas lauses, kui ka esinemine eri adverbialause tüüpides. Tabelist on välja jäetud piirijuhtumid, mille tõttu ei vasta mõne moodustusviisi üldine sagedus eri tüüpide sagedusele.

Tabel 7. Kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslausete produktiivsemad moodustusviisid.

| Moodustusviis<br>liivi keeles   | Moodustusviis<br>eesti keeles | Sagedus<br>kvantumilausetes | Sagedus<br>viisilausestes | Sagedus<br>kõrvutuslausetes | Sagedus<br>kokku |
|---------------------------------|-------------------------------|-----------------------------|---------------------------|-----------------------------|------------------|
| <i>ne'i + ku</i>                | 'nii' + 'et'                  | 38                          | 9                         | 0                           | 60               |
| <i>ne'i je'nnõ + ku</i>         | 'nii palju'<br>+ 'et'         | 20                          | 0                         | 0                           | 20               |
| <i>ne'i + kui</i>               | 'nii' + 'kuidas'<br>/ 'nagu'  | 0                           | 12                        | 0                           | 12               |
| <i>ne'i je'nnõ + kui je'nnõ</i> | 'nii palju'<br>+ 'kui palju'  | 10                          | 0                         | 0                           | 10               |
| <i>kui je'nnõ</i>               | 'kui palju'                   | 10                          | 0                         | 0                           | 10               |
| <i>ku</i>                       | 'et'                          | 2                           | 1                         | 0                           | 5                |
| <i>ku</i>                       | 'kuidas'<br>/ 'nagu'          | 0                           | 1                         | 1                           | 3                |
| <i>ne'i ī'ž + kui</i>           | 'niisamuti'<br>+ 'nagu'       | 1                           | 2                         | 0                           | 3                |

### 3.2. Kvantumilaused

Järgnevalt kirjeldan neid 13 moodustusviisi, millega saab minu valimi andmetel moodustada liivi keeles kvantumilausega põimlauseid. Vaatluse all on 92 kvantumilauset ehk need adverbialaused, mis täpsustavad pealauses toimuva sündmuse või protsessi määra.

Valimis esines kõige rohkem kvantumilauseid korrelaadiga *ne'i 'nii'* ja sidendiga *ku 'et'* (vt näide 26). Sellise korrelaat-sidendi paariga kvantumilauseid leidsin kokku 38 korda. Ka eesti keeles on kvantumilauseitele selline moodustusviis omane (Erelt 2017: 697).

- (26) *kurē veļ' nei' sūr miez, ku mittā iz rīkānd nāntkaks mittā ū'tā siņ'nə.* (TÜLKK, Setälä 1888)

'kurat oli **nii** suur mees, **et** (mitte) ei rääkinud nendega mitte üht sõna.

Teine kõige sagedam kvantumilause tüüp moodustatakse korrelaadiga *ne'i je'nnō 'nii palju'* ja sidendiga *ku 'et'* (vt näide 27). Sellise moodustusviisiga lauseid esines 20 korda. Nagu ka esimese kvantumilause tüübi puhul, on korrelaadi ja sidendi paar '*nii palju*+'*et'* samuti tüüpiline eesti keele kvantumilause moodustamisel (Erelt 2017: 697).

- (27) *ni'eməd dañtšəbəd nei' jen'nə, ku ne əb sāt siedə.* (TÜLKK, Setälä 1888)

'lehmad tantsivad **nii palju**, **et** nad ei saa süüa.'

Korrelaat *ne'i je'nnō* oli valimis väga produktiivne. Muuhulgas moodustas see sidendiga *kui je'nnō 'kui palju'* kümme kvantumilause (vt näide 28). Näites (28) on näha adverbiallause paiknemist enne pealause, mida esines selle moodustusviisi puhul mitu korda. Nagu kvantumilauseid moodustusviisiga *ne'i je'nnō + kui je'nnō*, esines ka iseseisev sidend *kui je'nnō* kümnes kvantumilauses (vt näide 29).

- (28) *kui+jen ma nuo+kāndab nei+jen ma tūQB.* (TÜLKK, Mägiste 1923)

'**kui palju** ma ära kannan, **nii palju** ma toon.'

- (29) *ma raqlōb ikšiggiņ, kuijen sōitab.* (Stalte 2011)

'ma raiun üksi, **kui palju** jaksan.'

Teised moodustusviisid, mis sisaldavad korrelaati *ne'i je'nnō*, on kaks korda esinenud *ne'i je'nnō + kui 'kui'* (vt näide 30) ning *ne'i je'nnō + ku 'kui'* (vt näide 31). Näite (31) puhul juhin tähelepanu, et liivikeelne sidend oli korpuses märgendatud lemmaga *ku*, kuigi näitelause transkriptsiooni järgi võiks seda pidada ka sidendiks *kui*.

- (30) *Mittō kunāgid ta iz ūo nānd neijen rōdō, kui ta ni sai.* (Stalte 2011)

'Mitte kunagi ta ei olnud näinud **nii palju** raha, **kui** ta nüüd sai.'

- (31) *Mi-nà um je'llōn ne-ī jen kui mina um se-ittōn.* (TÜLLK, Kettunen 1921)

'Mina olen töötanud **nii palju**, **kui** mina olen suutnud.'

Kolmel korral liitus korrelaat *ne'i je'nnõ* korrelaatsidendiga *ne'i ku 'nii et'*. Kõik kolm kvantumilause selle moodustusviisiga pärinesid korpusest ning selle tõttu võiks 'nii' kordus olla ka suulise keele joon, mis sai keeleuurijatelt üles kirjutatud (vt näide 32).

- (32) ni tām'mən vënd **nei' jēn'nə** joudə **nei' ku** kurē tām'st āb uo sānd jēmīn midēgist  
. (TÜLLK, Setälä 1888)

'nüüd tal olnud **nii palju** jõudu, (**nii**) **et** kurat temast ei ole saanud enam (miskit)  
[jagu].'

Kahel korral on kasutatud kvantumilause moodustamiseks vaid sidendit *ku 'et'* (vt näide 33). Valimis on ka üks kvantumilause, mille sidendiks on *ku 'kui'* (vt 34). Kui korrelaat on puudu, võib olla raskem märgata kvantumilause, sest see ei seostu sama nähtavalt pealausega.

- (33) *tā'mmān um rō'dā **ku** ta = 'p = tēda kuś las = paṅgā.* (TÜLLK, Kettunen 1921)

'temal on [nii palju] raha, **et** ta ei tea kuhu (las) panna.'

- (34) *ta kei eṇtš ūžis ōriṇis kōṛka ja kūoḍi, **ku** īd mūoštiz.* (Stalte 2011)

'ta käis oma uutes riietes [nii] uhkelt ja sirgelt, **kui** vaid oskas.'

Moodustusviisid *ne'i ī'ž 'niisamuti' + kui 'nagu'* ja *ne'i ī'ž 'niisamuti' + nemē 'nagu'* esinesid valimis kumbki üks kord (vt näited 35 ja 36). Näites (36) on näha ka seda, kuidas Setälä parandused kirja pani. Selles lauses oli algvorm *ne+ki*, mille ta parandas vormiks *neme*. See on huvitav, sest mujal tekstides ta parandas vormi *ne'i ku* vormiks *ne+ki*, mis ei ole esitatud veebipõhistes sõnaraamatutes (vt Livonian.tech: *neki*; Līvõkīel-ēstikīel-leṭkīel sõnārōntōz: *neki*). Selle tõttu, et seda ei ole esitatud sõnaraamatutes ning Setälä paranduste tõttu ei ilmne selgelt sõna päritolu, esitan ma sidendina näites (36) lemma *nemē*.

- (35) *Mā'ddōn u'm vō 'lmōst **ne'i ī'ž** kōlbatōb, **kui** vō 'lṭō izā izād.* (Damberg 1935)

'meil on tarvis olla **niisama** kasulikud, **nagu** olid isaisad.'

- (36) *su'ž ni vënd **ne+ī'ž** jam'də pigā [ne+ki >] **neme** se pütt vėl'* (TÜLLK, Setälä 1888)

'hunt nüüd olnud **niisama** jäme peaaegu, **nagu** see tünn oli'

Üks kord kasutati kvantumilause sidendina lemmat *mis 'mis'* (vt näide 37) ning üks kord lemmat *kus 'kuidas'* (vt näide 38). Näidet (38) võiks pidada sõltuvalt kontekstist ka viisilauseks, kui sidend 'kuidas' viitab sellele, mis viisil pealause sündmus aset leiab. Pigem

viitab sidend aga minu tõlgenduse järgi siiski sellele, mis määral pealauses esitatud tegevus toimub.

(37) *Amā rek mēg kōdskiṇ izāks rōkāndizmō tāuds īels ja laskīzmō, **mis** ibbi sōitiz.*  
(Stalte 2011)

'terve tee me kahekesi isaga rääkisime täiel häälel ja lasime [hobusel] joosta, **mis** (hobune) jaksas.

(38) juo sã'l, **kus** sa tã'd. (TÜLLK, Setälä 1888)

'joo seal, **kuidas** sa tahad.'

Kui heita uuesti pilk tabelile 1, mis põhineb Erehti (2017: 697) pakutud põhiliste korrelaatide ja sidendite tabelile, näeme, et liivi keeles ei ole võrreldes eesti keelega kvantumilauseid moodustades kasutusel samavõrd laiad võimalused. Ma ei leidnud näiteks sõnaraamatutest liivikeelseid vasteid sõnadele 'niivõrd', 'samavõrd' ja 'sedavõrd'. Teistel kordadel oli sõnaraamatutes vaste eestikeelsetele korrelaatidele ja sidenditele olemas, kuid korpuses ei andnud otsing ühtegi tulemust. Nii näiteks oli sõnaraamatutes olemas mitu liivikeelset vastet sõnale 'sellal' (*sīelāigal*, *sīesaggōl* ja *sīesaggōld*), mis on kasutusel eestikeelsetes kõrvutuslausetes korrelaadina. Ükski neist vastetest ei andnud aga korpuses tulemusi. Tähelepanu väärrib ka, et eesti keele kvantumilausestes on harilik nii korrelaadi kui sidendi olemasolu, kuid liivi keele kvantumilausestes leidis mitu moodustusviisi, kus korrelaat oli puudu.

Selle valimi põhjal ei ole minu hinnangul võimalik kvantumilause asukoha kohta teha mingeid tähelepanekuid või sõnastada reeglipärasust. Kvantumilauseid oli 89 ning nendest olid vaid neli enne pealauset. Järgnevasse tabelisse olen koondanud kvantumilauseste moodustusviisid koos arvandmetega nende esinemise ja enne pealauset paiknemise kohta (vt tabel 7).

Tabel 7. Kokkuvõttev tabel liivi keele kvantumilausetest.

| Moodustusviis<br>liivi keeles       | Moodustusviis<br>tõlkes eesti keelde | Moodustusviisi<br>sagedus | Kvantumilause paiknemine<br>enne pealauset |
|-------------------------------------|--------------------------------------|---------------------------|--------------------------------------------|
| <i>ne'i + ku</i>                    | 'nii' + 'et'                         | 38                        | 0                                          |
| <i>ne'i jennõ + ku</i>              | 'nii palju' + 'et'                   | 20                        | 0                                          |
| <i>kui je'nnõ</i>                   | 'kui palju'                          | 10                        | 1                                          |
| <i>ne'i je'nnõ +<br/>kui je'nnõ</i> | 'nii palju' + 'kui<br>palju'         | 10                        | 3                                          |
| <i>ne'i je'nnõ +<br/>ne'i ku</i>    | 'nii palju' + 'nii<br>et'            | 3                         | 0                                          |
| <i>ne'i je'nnõ + ku</i>             | 'nii palju' + 'kui'                  | 2                         | 0                                          |
| <i>ne'i je'nnõ +<br/>kui</i>        | 'nii palju' + 'kui'                  | 2                         | 0                                          |
| <i>ku</i>                           | 'et'                                 | 2                         | 0                                          |
| <i>ne'i i'ž + nemē</i>              | 'niisamuti' +<br>'nagu'              | 1                         | 0                                          |
| <i>ne'i i'ž + kui</i>               | 'niisamuti' +<br>'nagu'              | 1                         | 0                                          |
| <i>ku</i>                           | 'kui'                                | 1                         | 0                                          |
| <i>mis</i>                          | 'mis'                                | 1                         | 0                                          |
| <i>kus</i>                          | 'kuidas'                             | 1                         | 0                                          |

### 3.3. Viisilaused

Minu valimisse kogunes 39 viisilausega põimlauset ehk adverbiallauset, mis täpsustavad, kuidas ehk mil viisil pealauses toimuv sündmus aset leiab. Selliste lausete moodustamiseks kasutati 10 erinevat varianti.

Kõige rohkem viisilausega põimlauseid minu valimis olid moodustatud korrelaadiga *ne'i 'nii'* ja sidendiga *kui 'kuidas' / 'nagu'* (vt näide 39). Sellist tüüpi viisilauseid oli 12. Sarnase tähendusega viisilauseid, *ne'i + nemē 'nagu'*, esines kaks korda (vt näide 40). Viisilauseid moodustusviisiga *ne'i 'nii' + neka 'nagu'* leidis seevastu viiel korral (vt näide 41). Näites (41) Segadust võib tekitada see, et transkriptsioonis on näha sõnavormi *neki*. Korpuses oli lemmaks märgendatud sõna *neka*.

(39) *Brants tei nei, kui kītōd* (Stalte 2011)

'Brants tegi **nii, nagu** öeldud'

(40) *pīts tā'm bālīdī pūoški kīndlāđ = viēristi nei neme ulānn+a'lli ve'is = tīlkkiz*  
(TÜLLK, Kettunen 1921)

mõõda tema kahvatut pöske veeres pisar **nii, nagu** räättaalune vesi tilkus'

(41) *siz miez vënd pīrandəl mās un tām'mən vënd nei' neki sū 'žži+püvād talži+püvād*  
*aks velksti ū'ds+ku'bs* (TÜLLK, Setälä 1888)

'siis mees olnud põrandal maas ja tal olnud **nii nagu** suvitsed jõuludega oleksid üheskoos'

Nagu liivi keele kvantumilaused, võivad ka viisilauseid olla moodustatud korrelaadiga *ne'i* ja sidendiga *ku 'et'* (vt näide 42). Selle näite kõrvallauseid saaks mõista ka kvantumilausena, kui lugeja tõlgenduse järgi täpsustab kõrvallause pealause toimuva määra ( ehk 'kui palju'), mitte aga viisi (ehk 'kuidas') Leidsin üheksa sellist viisilauseid. Sama liivikeelse kirja pildil, kuid teise tõlkega eesti keelde on minu valimis kolm viisilauseid: *ne'i 'nii' + ku 'nagu'* (vt näide 43).

(42) *se neitst um' nei' vērbikšən ku tām'mən um' vënd s'orməd ver'rist.* (TÜLLK, Setälä 1888)

'see neiu on **nii** kedranud, **et** tal on olnud sõrmed verised.'

(43) *kurē ap+tītiz sie un tei nei' ku ta vėl' pallən.* (TÜLLK, Setälä 1888)

'kurat lubas selle ja tegi **nii, nagu** ta oli palunud.'

Nagu kvantumilausetes kasutatakse korrelaati *ne'i ī'ž* ka viisilauseite moodustamisel. Kolm korda esineb viisilauseid moodustusviisiga *ne'i ī'ž 'niisamuti' + neka 'nagu'* (vt näide 44). Kahel korral liitub korrelaadile *ne'i ī'ž* sidend *kui 'nagu'* (vt näide 45). Üks kord on viisilause korrelaat-sidendi paariks *ne'i ī'ž + ku 'kui'* (vt näide 46). Viimase puhul tuleb märkida, et tähendus ei muutuks ka siis, kui 'kui' asendada sidendiga 'nagu'. Kuigi sidendid 'kui', 'nagu'

ja 'kuidas' võivad tähenduselt teatud kontekstides kattuda, ei pruugi need alati olla vastastikku vahetatavad.

(44) *ni ma lā'b un svīlpāb ne+ī'ž ne+ka ma siz svīlpiz.* (TÜLKK, Setälä 1888)

'nüüd mina lähen ja vilistan **niisamuti**, **nagu** ma siis vilistasin.'

(45) *un ni ne teit nei'+ī'ž, kui se vanā jemā vėl' opātān ne neitsādān.* (TÜLKK, Setälä 1888)

'ja nüüd nad tegid **niisamuti**, **nagu** see vana ema oli õpetanud nendele neidudele.'

(46) *k<sup>u</sup>olmānd pāva ta lā'b tegīž sīn+ī'ž un kāitsāb tegīž nei'+ī'ž ku um' kaitsān.*  
(TÜLLK, Setälä 1888)

'kolmandal päeval ta läheb jälle sinnasamasse ja karjatab jälle **niisamuti**, **kui** on karjatanud.'

Minu valimis on kaks viisilause moodustusviisi, millel on puudu korrelaat ning sidendiks on *ku*. Üks kord tähistab see eestikeelset sidendit 'et' (vt näide 47) ning ka liivikeelsete kvantumilause puhul ilmnes selline moodustusviis kaks korda (vt 3.2). Teine kord tähistab sidend *ku* eestikeelseid tõlkeid 'nagu' ja 'kuidas' (vt näide 48)

(47) *nei' ta = m' akkān tām' vi'zzā un mīrtān kuoršin, ku nanā set um' vënd ullā*  
(TÜLKK, Setälä 1888)

'nii ta on püüdnud ta kinni ja müürinud korstnasse, **et** nina ainult on olnud väljas'

(48) *ma ti'ep = **kui** sa panād.* (TÜLKK, Kettunen 1921)

'ma teen, **kuidas** sina käsids.'

Ka viisilause puhul ei ole liivi keeles sama palju moodustusviise kui eesti keeles. Näiteks saab eesti keeles viisilausega põimlauseid moodustada korrelaatidega 'teisiti' ja 'teistmoodi'. Liivi keeles oli korrelaadile 'teisiti' neli vastet (*mōita*, *mōitiz*, *mōitōz* ja *tuoistiz*), kuid ükski neist ei olnud produktiivne.

Selleks, et viisilause eri moodustusviisid paremini silme ees oleksid, esitan need koos arvandmetega nende esinemise ja enne pealause paiknemise kohta tabelina (vt tabel 8). Ka viisilause puhul oli esinemine enne pealause haruldane. Viisilause sidendiga *ku* 'nagu' / 'kuidas' eelneb küll pealausele, kuid vaid ühe näitelause põhjalt ei saa teha üldistusi. Võib öelda, et ka viisilauseid tüüpiliselt järgnevalt pealausele.

Tabel 8. Kokkuvõttev tabel liivi keele viisilausestest.

| Moodustusviis liivi keeles | Moodustusviis tõlkes eesti keelde | Moodustusviisi sagedus | Viisilause paiknemine enne pealause |
|----------------------------|-----------------------------------|------------------------|-------------------------------------|
| <i>ne'i + kui</i>          | 'nii' + 'kuidas' / 'nagu'         | 12                     | 3                                   |
| <i>ne'i + ku</i>           | 'nii' + 'et'                      | 9                      | 0                                   |
| <i>ne'i + neka</i>         | 'nii' + 'nagu'                    | 5                      | 0                                   |
| <i>ne'i + ku</i>           | 'nii' + 'nagu'                    | 3                      | 0                                   |
| <i>ne'i ī'ž + neka</i>     | 'niisamuti' + 'nagu'              | 3                      | 0                                   |
| <i>ne'i+ī'ž + kui</i>      | 'niisamuti' + 'nagu'              | 2                      | 0                                   |
| <i>ne'i + nemē</i>         | 'nii' + 'nagu'                    | 2                      | 0                                   |
| <i>nu</i>                  | 'nagu' / 'kuidas'                 | 1                      | 1                                   |
| <i>nu</i>                  | 'et'                              | 1                      | 0                                   |
| <i>ne'i ī'ž + ku</i>       | 'niisamuti' + 'kui'               | 1                      | 0                                   |

### 3.4. Kõrvutuslauseid

Nagu tabelis 2 on näha, leidsin ma kõrvutuslauseid väga vähe. Märkimisväärne on aga, et kuigi ma leidsin neid ainult seitse, on nende peale kokku kuus erinevat moodustusviisi. Niivõrd väike valim ning suur sidendite ja korrelaatide varieerumine tähendab, et mul ei ole võimalik teha järeldusi selle kohta, millised moodustusviisid on liivi keeles päriselt produktiivsed.

Kuuest moodustusviisist on neli sellist, milles puudub korrelaat. Ainus korduv kõrvutuslause moodustusviis on sidend *nemē* ning seda leidsin kaks korda (vt näide 49). Kuigi sõnaraamatute järgi on *nemē* vaste eesti keeles 'nagu' (Livonian.tech: *nemē*, Līvõkīel-ēstikīel-leṭkīel sõnārõntõz: *nemē*), on need laused võetud Stalte aabitsast, mille eestikeelses tõlkes on valitud vasteks 'justkui'. Tasub arvesse võtta, et Stalte aabitsa eestikeelne tõlge vastab eesti kirjakeelele ning ei ole selle tõttu sõnasõnaline tõlge. Lisaks sidendile *nemē* leidis veel kolm korrelaadita kõrvutuslause moodustusviisi, millest esimene moodustub sidendiga *ku* 'nagu' (vt näide 50) ja teine sidendiga *ne'i ī'ž* 'niisamuti' (vt näide 51). Viimane moodustusviis ilma

korreleadita on sidend *ne'i ku* 'nagu' (vt näide 52). Need kõik kõrvutuslaused on kõik sarnastavad kõrvutuslaused ehk nad toovad võrdluse kahe sarnase olukorra vahel. Erelti (2017: 715) järgi on ka eesti keeles sarnastavatele kõrvutuslausetele iseloomulik korrelaadi puudumine.

(49) *erm vōļ jarā kaddōn, nemē vōlks mō alā vajjōn.* (Stalte 2011)

'hirmutis oli ära kadunud, **justkui** oleks maa alla vajunud.'

(50) *ku sa uod mīnda glā'ibān nā'vāst, minā sīnda ka glā'ibiz nā'vāst.* (TÜLLK, Setälä 1888)

'**nagu** sina oled mind päästnud surmast, mina sind ka päästsin surmast.'

(51) *ne'i ī'ž kui tund ma rūoikiz tegīž kuodāj.* (Damberg 1935)

'**niisamuti** kui tulnud, ma kiirustasin taas koju.'

(52) *vanā Zūonkō tegīž irgōn eņtš jūsō kōzīņtō ja īend a'mnā'mniz punīzōks ne'i ku eņtšōn su'ggōn rōz ābī i'ļ eņtš kōzīņtimiz.* (Damberg 1935)

'vana Zūonkō jälle endamisi vihanud ja saanud nähtavalt punaseks, nagu endal hakanud veidi häbi oma vihanud üle.'

Kaks teineteisele sarnanevat kõrvutuslauset tarvitaksid sidendina sõnaühendit *ā'b ku*. *Ku* on selles kontekstis võrdlev sidesõna 'kui' ning *ā'b* on eituse marker (vt ka Norvik & Saar 2023). Eesti keelde tõlgiksin ma seda sõnaühendit nii: 'kui (et)'. Ühes lauses seoti sidend korreleadiga *parāmist* 'parem' (vt näide 53), teises lauses aga tähenduselt sarnase korreleadiga *pakāndim* 'pigem' (vt näide 4). Näite (53) leidsin, kui otsisin korpusest sõna 'parem', ning näide (54) on pärit sõnaraamatust. Lähtuvalt nendest lausetest vaatasin sõnaraamatutest teisi samatähenduslikke sõnu ning otsisin eri keelte ja sõnade kaudu korpusest analoogseid lauseid, kuid ei leidnud neid. Kui näited (49-51) olid sarnastavad, on (52) ja (53) vastandavad kõrvutuslaused ehk nad võrdlevad kahte vastandlikku olukorda.

(53) *kūtāji parāmist tūkkiz jelūd jerā, āb ku runts ēji jel'lā* (TÜLLK, Setälä 1888)

'põletavat **parem** kõik elamud ära, **kui (et)** kõuts jäävat ellu'

(54) *Ta pakāndim kūolōb, ā'bku alā āndab* (Livonian.tech: *pakāndim*)

'Ta **pigem** sureb, **kui (et)** annab alla'

Järgnevalt esitan kokkuvõtva tabeli liivikeelsete kõrvutuslausete analüüsist (vt tabel 9). Nagu ka tabelites 7 ja 8, on esitatud nii moodustusviisi sagedus kui ka informatsioon kõrvutuslause paiknemise kohta pealause suhtes. Lisaks on nimetatud, kas tegu on sarnastava või vastandava kõrvutuslausega. Ka kõrvutuslausete puhul näib, et need pigem järgnevad pealausele.

Tabel 9. Kokkuvõttev tabel liivi keele kõrvutuslausetest.

| Moodustusviis<br>liivi keeles | Moodustusviis<br>tõlkes eesti keelde | Moodustusviisi<br>sagedus | Kõrvutuslause<br>paiknemine enne<br>pealause | Kõrvutuslause<br>tüüp |
|-------------------------------|--------------------------------------|---------------------------|----------------------------------------------|-----------------------|
| <i>nemē</i>                   | 'justkui'                            | 2                         | 0                                            | sarnastav             |
| <i>ku</i>                     | 'nagu'                               | 1                         | 1                                            | sarnastav             |
| <i>ne'i īž</i>                | 'niisamuti'                          | 1                         | 1                                            | sarnastav             |
| <i>ne'i ku</i>                | 'nagu'                               | 1                         | 0                                            | sarnastav             |
| <i>parāmist + ä'b ku</i>      | 'parem' + 'kui<br>(et)'              | 1                         | 0                                            | vastandav             |
| <i>pakāndim + ä'b ku</i>      | 'pigem' + 'kui<br>(et)'              | 1                         | 0                                            | vastandav             |

### 3.5. Lausetüüpide piirijuhtumid

Adverbiaallauseid otsides oli mitmel juhul raske otsustada, millise tüübiga oli tegu. Järgnevalt esitan need piiripealsed laused, mis on mitmeti mõistetavad või mida on muul viisil raske kindlasse adverbiaallause tüüpi paigutada. Mõnel juhul sai analüüsi käigus selgeks, et lause ei kuuluks eesti keele käsitluse järgi tõenäoliselt kvantumi-, viisi- ega kõrvutuslausete hulka, kuid ma esitan ka need järgnevas loendis, et tuua esile, mis mind kahtlema pani lause liigitamises kindlasse tüüpi.

Kõige rohkem piiripealseid adverbiaallauseid oli moodustusviisiga *ne'i 'nii' + ku 'et'*. Nagu kirjeldatud alapeatükis 1.2.1, võib eesti keeles olla raske öelda, millise adverbiaallause tüübiga on tegu, kui korrelaadiks on 'nii' ja sidendiks 'et'. Nimelt on selline moodustusviis levinud kvantumi-, viisi- ja tagajärjelausetes ning eesti keeles on üheks eristavaks elemendiks

korrelaadi asukoht ehk see, kas koma eelneb või järgneb korrelaadile. (vt 1.2.2) Korpusest saadud lausete puhul on aga raske määrata adverbialause tüüpi koma järgi, sest selle asukoht võis olla mõjutatud üleskirjutaja enda keelevaistust või aga toimetajatest, kes komasid hiljem juurde lisasid, nagu juhtus Setälä kogumiku puhul (vt ptk 2). Lauseid korrelaat-sidendi paariga *ne'i + ku* leidsin kokku 60, millest 13 olid piirijuhtumid. Näidet (55), mis pärineb Setälä kogutud tekstidest, on võimalik interpreteerida nii kvantumi-, viisi- kui ka tagajärgelause. Korpuses esitatud komaasetusega võib seda näidet lugeda tagajärgelausega põimlauseks. Kui koma jääks korrelaadi ja sidendi vahele, võiks see aga olla kvantumi- või viisilause. Viisilause vastab küsimusele 'kuidas', kvantumilause aga küsimusele 'kui palju'.

(55) *un nei' ta = m' vjttən ēvil' kā'ddā un zāig un ēviltən, nei' ku i'g um' vënd pits sil'-mi mā'z.* (TÜLLK, Setälä 1888)

'ja nii ta on võtnud hõõvli kätte ja saagi ja hõõveldanud, **nii et** higi (on) olnud mööda silma alla [voolanud].'

Enamus lauseid moodustusviisiga *ne'i + ku*, milles kahtlesin, olid piirijuhtumid tagajärje-, kvantumi- ja viisilause vahel. Vaid kahel korral oli piirijuhtum kvantumi- ja viisilause vahel (vt näide 56). Näitelause (56) võib pidada viisilauseks, kui pealauses väljendatud korrelaati 'nii' asendada fraasiga 'sel moel', sest siis viitab kõrvallause viisile. Tõenäolisem tundub aga, et korrelaat 'nii' viitab selles lauses sellele, kui sügavale maa alla härg läks. Sellisel juhul kirjeldaks kõrvallause pealauses esitatud informatsiooni määra ning tegu oleks kvantumilausega.

(56) *ārga vėl' nei' mān-alā nu'o+lā'nd, ku kakš k<sup>u</sup>orrə set vėl't ullā.* (TÜLLK, Setälä 1888)

'härg oli **nii** maa alla ära läinud, **et** kaks kõrva ainult olid väljas.'

Enamasti olid korpuses *ne'i* ja *ku* märgendatud eraldi lemmadena ning vaid üksikult esines mu valimis korrelaatsidend *ne'i ku*, mis on korpuses ühe lemmana (kujul *ne'i+ku* 'nii et') märgendatud. Leidsin vaid ühe näite, kus see korrelaatsidend esineb ainsa osalause sidujana (vt näide 57). Täheenduse poolest võiks näite (57) puhul olla tegu nii tagajärjele orienteeritud viisi- kui ka tagajärgelausega.

(57) *sis= ta ₂m lānd = jets+pēdān neikku amā ilma dē'ržān.* (TÜLLK, Mägiste 1943)

'siis ta on läinud ära **nii et** kogu maailm värisenud.'

Nagu kirjeldatud, esines korrelaatsidend *ne'i ku* vaid üks kord üksi. Teistel kordadel liitus see omakorda korrelaadiga pealauses. Näiteks leidsin kaks lauset korrelaadiga *ne'i 'nii'* ja korrelaatsidendiga *ne'i ku 'nii et'* (vt näide 58). Võib oletada, et nendes lausetes on näha suulise keele jooni. Näidet (58) võiks pidada kvantumi-, viisi- ja tagajärgelause piirijuhtumiks samal alusel nagu ka näidet (55).

(58) *ne munīt = attā nei lānāt = pītš sūrdā rēkkā jētš+peđdi, neik+ku lējā pidz = gajšš lānd.* (TÜLLK, Kettunen 1921)

'need teised on **nii** läinud mööda suurt teed edasi, **nii et** pori mööda õhku läinud.'

Üksinda esineva sidendi *ku 'et'* kohta olen kirjutanud juba kvantumilause (vt 3.2) ja viisilause (vt 3.3) juures. Kahel korral leidsin sama moodustusviisiga laused, mida võiks pidada piirijuhtumiks kvantumi- ja tagajärgelause vahel (vt näide 59). Nagu näha, võib selle näite kõrvallausest välja lugeda nii määra ehk seda, kui palju või tugevasti hobust peksti, kui ka tagajärge ehk seda, milline hobuse nahk peksmise tagajärjel oli.

(59) *un nei' ta um' p'eksñ s'edā jībīst, ku nā'g um' vënd pi'emđi.* (TÜLLK, Setälä 1888)

'ja nii ta on peksnud seda hobust, **et** nahk on olnud pehme.'

Olen kirjeldanud ka juba üksinda esineva sidendi *ku 'nagu/kuidas'* kasutust. Ka selle puhul leidsin üks piirijuhtum kvantumi- ja viisilause vahel (vt näide 60). Kõrvallause võib selles näites sõltuvalt tõlgendusest täpsutada viisi, kuidas liiva kaevatakse, või kvantumit ehk seda, mil määral seda tehakse.

(60) *siz = mēg = veñtizmā tegiš = kōvizmā iēñgā ulzā pōñâdâks ja lä 'bdiks, kuj mēk = sajmā.* (TÜLLK, Mägiste 1923)

'siis me võtsime jälle, kaevasime liiva välja paunaga ja labidaga, **kuidas** me saime.'

Üks kord esineb korrelaat *ne'i je 'nnõ* ka sidendiga *la'z 'et'* (vt näide 61). Korrelaadi poolest võiks seda põimlauset pidada kvantumilauseks, aga sobilikum tundub seda käsitleda otstarbelausena ehk adverbialausena, mis selgitab pealause sündmuse otstarvet (vt Erelt 2017: 723) See põimlause sidendiga *la'z 'et'* pärines Stalte lugemikust. Sellest lähtuvalt vaatasin korpuses läbi sadu lauseid, mis sisaldasid lemmat *la'z*, kuid ma ei leidnud ühtegi sellist juhtumit, kus sidendit *la'z* oleks kasutatud kvantumi-, viisi- või kõrvutauslauses.

(61) *lālamstiz sōitizt izā ja jemā **neijen** peļļō, **laz** vōigōd lāpši ja ēņtšta sīetō ja ēđtō.*  
(Stalte 2011)

’vaevu suutsid isa ja ema **nii palju** teenida, **et** lapsi ja ennast toita ja katta.’

## Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärk oli teada saada, kuidas liivi keele kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslaused moodustatakse, keskendudes neis esinevatele korrelaatidele ja sidenditele. Töös uurisin, milliseid moodustusviise nende kolme adverbiaallause tüübi moodustamisel kasutatakse, millised neist on kõige produktiivsemad ning kas midagi on võimalik öelda ka adverbiaallause paiknemise kohta pealause suhtes. Analüüsitav materjal pärines Tartu Ülikooli liivi keele korpusest, kahest 20. sajandil liivlaste poolt kirjutatud lugemikust ja juhuslikult leitud veebisõnaraamatute näitelausestest. Andmeid kogudes ja analüüsides tuginesin paljuski eesti keele adverbiaalausete käsitlesele, sest eesti ja liivi keel on lähedased sugulaskeeled ja eesti keele adverbiaallauseid on väga detailselt kirjeldatud (vt Erelt 2017: 695–737). Võttes eeskujuks eesti keele kvantumi-, viisi- ja kõrvutuslauset käsitleused, sain ma korpusest otsida vastavaid korrelaate ja sidendeid ka liivi keeles.

Kuigi ma tegin korpuses sadu otsinguid ning töötasin lisaks raamatutele läbi ligi 2000 otsingutulemust, jõudis lõplikku valimisse vaid 159 lauset. Need laused jagunesid omakorda järgnevalt: 92 kvantumilauset, 39 viisilauset, seitse kõrvutuslauset ja 21 piirijuhtumit. Allikate kaupa liigituvad tulemused nii: korpusest sain 119 lauset, raamatutest 35 ja veebipõhistest sõnaraamatutest viis. Kõigi 159 lause kohta leidsin 28 moodustusviisi, millest 13 oli kasutatud kvantumilausete, 10 viisilausete ja kuus kõrvutuslauset moodustamiseks. Kvantumilausega põimlausetes oli kõige sagedasem korrelaat *ne'i je 'nnõ*. See esines viies moodustusviisis ning liitus eri sidenditega, nagu näiteks *ku 'et'* ja *kui je 'nnõ 'kui palju'*. Viisilausetega põimlauset puhul oli kõige produktiivsem korrelaat *ne'i 'nii'*, mis liitus viie erineva sidendiga (nt *ne'i + nemē 'nagu'*). Kõrvutuslausetes esines kaks korda sidend *ä'b ku ' kui (et)'*, mis liitus pealause korrelaatidega *parāmist 'parem'* ja *pakāndim 'pigem'*. Tulemustest ilmnas ka, et eri adverbiaalausete moodustamisel kasutati osaliselt samu moodustusviise: *ne'i + ku 'nii + et'*, *ne'i + īž + kui 'niisamuti + nagu'*, *ku 'nagu / kuidas'* ja *ku 'et'* esinesid nii kvantumi- kui ka viisilausete puhul. Kõikidest moodustusviisidest oli 11 sellist, mis esinesid valimis üks kord ning vaid viis moodustusviisi kasutati kümnes või enamas põimlauses. Kuigi kõrvutuslauseid oli mu andmestikus vaid seitse, oli nende seas kokku siiski kuus erinevat moodustusviisi. Nendest kuuest olid neli kõrvutuslauset sarnastavad ning kaks vastandavad. Lisaks tähenduslikule erinevusele liigituvad liivikeelsed sarnastavad ja vastandavad kõrvutuslaused ka moodustusviisi alusel, sest sarnastavatel oli osalausete sidujaks vaid sidend või korrelaatsidend kõrvallauses, vastandavatel aga korrelaat pealuses ja sidend kõrvallauses.

Adverbiaallused järgnesid selle valimi põhjal pigem pealausele. Üksikutel juhtudel, kus need eelnesid pealausele, ei ilmnunud mulle reeglipärasus. Valimi põhjal võib öelda, et reeglina esineb pealause enne adverbiaallaset, kuid vähemal määral on järjekord ka vastupidine.

## Kirjandus

Cambridge 2026. Cambridge Dictionary. Clauses and sentences.

<https://dictionary.cambridge.org/us/grammar/british-grammar/clauses-and-sentences>.

(Vaadatud 16.06.2026).

Damberg, Petõr. 1935. *Jemakiel lugdõbrantõz: skuol ja kuod pierast*. Helsinki: Suomõ Skuollist; Suomalaisuuden Liitto.

Dryer, Matthew S. 2013. Order of Adverbial Subordinator and Clause. *WALS Online*.

<https://wals.info/chapter/94>. (Vaadatud 26.04.2026).

Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael & Silvi Vare. 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. (Toim) Mati Erelt, Tiiu Erelt, Henn Saari & Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

Erelt, Mati, Tiiu Erelt & Enn Veldi. 2012. *Eesti-inglise keeleteaduse sõnastik*. (Toim) Tiiu Erelt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, Mati. 2017. Põimlause. Konverbitarindid. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 667–737, 807–835. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Hanson, Raimu. 2012. Haruldane aabits aitab liivi keelt elus hoida. *Tartu postimees*. 14.03. <https://tartu.postimees.ee/773958/haruldane-aabits-aitab-liivi-keelt-elus-hoida>. (Vaadatud 05.03.2025).

Hetterle, Katja. 2015. *Adverbial Clauses in Cross-Linguistic Perspective*. Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110409857>.

Kettunen, Lauri. 1925. *Untersuchung über die livische Sprache*. Tartu: E.K.Ü. "Postimehe" trükk.

LELS 2012–2013 = Viitso, Tiit-Rein & Valts Ernštreits. 2012–2013. *Līvõkīel-ēstikīel-leŕkīel sōnārōntõz. Liivi-eesti-lāti sōnaraamat. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca*. Riga: Latviešu valodas aģentūra; Tartu: Tartu Ülikool. <https://www.keeleeveeb.ee/dict/translate/lietlv/>. (Vaadatud 05.06.2026)

Lindström, Liina, Pärtel Lippus & Tuuli Tuisk. 2019. The online database of the University of Tartu Archives of Estonian Dialects and Kindred Languages and the Corpus of Estonian Dialects. Sofia Björklöf & Santra Jantunen (toim), *Uralica Helsingiensia* 14, 327–350. Helsinki: Finno-Ugric Society. <https://doi.org/10.33341/uh.85040>.

- Livonian.tech 2024 = Ernštreits, Valts, Signis Vāvere, Tiit-Rein Viitso, Pētõr Damberg, Milda Kurpniece, Gunta Kļava, Uldis Balodis, Tuuli Tuisk, Gita Kūla, Marili Tomingas, Sven-Erik Soosaar, Anna Sedláčková & Toms Jurgenovskis. 2024. *Livonian language and culture resource platform "Livonian.tech"*. Riga: University of Latvia Livonian Institute. <https://livonian.tech/>. (Vaadatud 05.06.2026).
- Lin, Jingxia. 2015. Adverbial Clauses. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. 185–188. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.52029-7>.
- Moseley, Christopher. 2002. *Livonian* (Languages of the World/Materials), 65–68. München: Lincom Europa.
- Mägiste, Julius. 1964. *Liiviläisiä tekstejä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Norvik, Miina & Eva Saar. 2023. Finnic comparative constructions in an areal context. *Finnish Journal of Linguistics* 36. 131–176. <https://doi.org/10.61197/fjl.126225>.
- Norvik, Miina & Tuuli Tuisk. 2024. Tartu Ülikooli liivi keele korpus. *Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut*. <https://doi.org/10.23673/re-473>.
- Setälä, Eemil Nestor. 1953. *Näytteitä liivin kielestä*. (Toim) Väinö Kyrölä. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Sjögren, Andreas Johan. 1861. *Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben*. (Toim) Ferdinand Johann Wiedemann. St. Petersburg: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Stalte, Kõrli. 2011. *Jelzi sõnā: ābēd jā īrgandōks lugdōbrōntōz*. (Toim) Valts Ernštreits. Tartu: Emakeele selts.
- Thompson, Sandra A., Robert E. Longacre & Shin JA. J. Hwang. 2007. Adverbial Clauses. Timothy Shopen (toim), *Language Typology and Syntactic Description*, 237–300. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619434.005>.
- Veismann, Ann, Mati Ereht & Helle Metslang. 2017. Otstarbemäärus. Mati Ereht & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III). 373. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Viitso, Tiit-Rein. 2008. *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud*. Karl Pajusalu, Urmas Sutrop & Pire Teras (toim), 343–345. Tartu, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

## **Adverbial Clauses of Degree, Manner and Comparison in Livonian.**

### **Summary**

The purpose of this thesis was to analyze three different types of adverbial clauses in Livonian. More specifically, my intention was to describe which clause linkers are used in the main and subordinate clause when constructing these adverbial clauses. My theoretical basis for this thesis was heavily influenced by the descriptions of adverbial clauses in Estonian because that language and Livonian are closely related. The adverbial clauses have additionally been subject to a lot of scientific attention in Estonian (see Erelt 2017: 695–737) which makes for a convenient basis. The focus of the thesis were the adverbial clauses of degree, manner and comparison. These English terms correspond directly to the Estonian *kvantumilause*, *viisilause* and *kõrvutuslause* (Erelt, Erelt & Veldi 2012) and are not used cross-linguistically.

The main focus was to describe what clause linkers are used to construct the relevant clauses and which of them are most frequent. Additionally, I wanted to pay attention to the order of the main and subordinate clauses to see if any trends can be noticed and defined. To find answers to these questions, I searched for adverbial clauses in the University of Tartu's livonian language corpus and two books written by livonians in the first half of the 20th century. I also included fives clauses relevant to this thesis that were discovered while using the online livonian dictionaries. From these sources, I gathered 159 adverbial clauses that describe degree, manner and comparison. The distribution of those clauses was as followed: 92 clauses of degree, 39 clauses of manner and seven clauses of comparison. Due to semantic difficulties that can arise with different interpretations, I additionally presented an overview of the 21 clauses that were difficult to categorize into only one type. 119 clauses were found in the corpus, while 35 were from the two books and five from the online dictionaries. Across 159 clauses, there were 28 types of main and subordinate clause linker combinations. Out of those 28, only five were used in ten or more different adverbial clauses, while 11 combinations were used only once. Even though the three adverbial clause types have a degree of semantic overlap, not one combination was used across all adverbial clauses.

No surprising tendencies were discovered when looking at the order of main and subordinate clauses. The subordinate adverbial clause followed the main clause in most cases. Even though there were a few cases where the order of clauses was switched, I wasn't able to spot and phrase a tendency.

## **Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks**

Mina, Kim Wüthrich,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kvantumi- viisi ja kõrvutuslaused liivi keeles“, mille juhendajad on Miina Norvik ja Helle Metslang, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

17.06.2026